

Tina Poglajen

Je bil v vojno na Hrvaškem vpleten Opus Dei?

Chris the Swiss

leto 2018

režija Anja Kofmel

država Švica

dolžina 90'

Na 24. filmskem festivalu v Sarajevu so v programu Soočanje s preteklostjo prikazali tudi animirani dokumentarni film **Chris the Swiss** (2018) režiserke in animatorke Anje Kofmel. Švicarska ustvarjalka je sestrična Christiana Würtenberga, vojnega novinarja, ki je v devetdesetih sedel na vlak za Zagreb, da bi poročal o vojni na Hrvaškem, nato pa umrl nasilne – in še danes nepojasnjene – smrti. Po uradni različici dogodkov naj bi ga v bližini Osijeka ustrelili četniki, vendar je Würtenberg umrl, ker ga je nekdo zadaval, pred smrtjo pa naj bi se pridružil zloglasni paravojaški tolpi.

V filmu kot animirani lik poleg svojega bratranca nastopi tudi takrat 10-letna Anja Kofmel. Bratranca je vedno občudovala in se je o njegovi smrti spraševala skozi vse otroštvo – zakaj se je vpletel v tujo vojno v tuji državi? Skozi animirane dele filma si na podlagi njegovih dnevninskih zapiskov zamišlja, kaj naj bi Christian doživljal v zadnjih tednih in dneh svojega življenja, živi dokumentarni posnetki njene preiskave pa so sestavljeni iz intervjujev s člani paravojaške enote, novinarji in novinarkami, Würtenbergovo družino in celo kratkega avdio posnetka intervjuja z venezuelskim teroristom Carlosom Šakalom.

Chris the Swiss se z globoko osebno zasnovo filma izogne fetišističnemu zunanjemu, evropskemu pogledu na vojno v nekdanji Jugoslaviji. Na neki način hkrati vključuje tako zunanji kot notranji pogled, saj režiserka, četudi Švicarka, prvenstveno pripoveduje o smrti svojega bratranca in ne toliko o vojaškem konfliktu. Glede podrobnosti dogajanja na Hrvaškem je sodelovala s hrvaškim producentom Sinišo Juričićem, ki je Chrisa Würtenberga poznal, danes pa deluje kot lastnik in ustanovitelj zagrebške produkcijske hiše Nukleus Film.

Skozi bratrančeve dnevnike o dogajanju, članke, ki jih je objavljala, in intervjuje z ljudmi, ki so ga v tistem času poznali, protagonistka in avtorica Anja Kofmel Chrisovo prisotnost na Balkanu prvič zagleda tudi z druge strani. Ta vključuje več neprijetnih resnic za vse vpletene: vojna na Hrvaškem je za mnoge Avstrijce in Švicarje pomenila priložnost za dogodivščino – za vikend so lahko le sedli

na vlak in se že znašli na vojnem območju, kjer so se »igrali vojake«; tuji novinarji, ki naj bi z vojnega območja zgolj poročali, pa so v kaotičnih razmerah pogosto zaznali priložnost zase in se vpletli v konflikt.

Izvedo, da je bil nekdanji novinar (ki je z novinarskim delom po vojni celo nadaljeval) pravzaprav tudi Eduardo Rózsa-Flores »Chico«, zloglasni vodja paravojaške organizacije PIV (»Vod mednarodnih prostovoljcev«), ki se je borila na hrvaški strani, prav tej pa se je v tednih pred svojo smrtjo pridružil tudi Christian Würtenberg. V bistvu je šlo za skupino ljudi z vsega sveta – Velike Britanije, Francije, Nemčije, pa tudi Španije in držav Južne Amerike, ki so v vojni videli legalno priložnost za nasilje in izživljanje. Njihovi člani so se večkrat udeleževali spopadov na različnih koncih sveta, na Hrvaškem pa so se povezali s tamkajšnjimi desničarji in nacionalisti. Najbolj šokantno odkritje animiranega dokumentarnega filma *Chris the Swiss* pa je zagotovo, da naj bi bila v vojno na Hrvaškem, »zadnjem braniku« katolištva, ključno vpletena tudi Rimskokatoliška Cerkev, natančneje organizacija Opus Dei, ki je iz nje hotela narediti versko vojno. Zaradi tega odkritja naj bi umrl tudi Würtenberg.

Vpletenost cerkvene organizacije Opus Dei se sicer sliši kot spletna teorija zarote. Anja Kofmel morda ravno zato ob vsaki priložnosti poudarja, da tega dela filma ni silila v ospredje, ker zanj nima trdnih dokazov (morda je prav zato pretežno animiran). Vendar vselej doda, da obstajajo očitni znaki, da je bil Opus Dei zares vpleten v dogajanje. »Dejstvo je, da je bil član Opus Dei Flores Chico, dejstvo je, da je bil njihov član tudi njegov nadrejeni v redakciji barcelonske Vanguardie. Dejstvo je, da je denar za Floresov vod prihajal iz Pamplone, z univerze, ki jo je vodil Opus Dei. To so dejstva, do katerih sem se dokopala. Vse drugo so sumi in špekulacije, ki so kot takšni odprti za različne razlage. Skozi branje beležk svojega bratranca sem ugotovila, da je postal s povezavo z Opus Dei obseden. To je raziskoval kot novinar – zaradi česar je morda tudi umrl. Že zato sem ta del morala vključiti v film.«¹

Anja Kofmel je za film naredila intervjuje s še živečimi prostovoljci iz Francije in Velike Britanije, ki so se leta 1991 bojevali na Hrvaškem, zdaj pa tam živijo, in na Hrvaškem ustvarila tudi animirani del filma. Gre za estetsko utemeljeno odločitev: pri filmu naj bi sodelovali le animatorji in animatorke, ki so na lastne oči videli Slavonijo ter prostore in okolje, kjer se je končala Würtembergova zgodba. Zanimivo je, da njena odločitev menda ni bila povezana z znamenito zagrebško tradicijo animacije – jo je pa vseeno uporabila kot argument ob prepričevanju švicarskih financerjev, zakaj naj švicarski davkoplačevalski denar namenijo za delovna mesta animatorjev v Zagrebu.

Produksijsko ozadje filma se na tej točki začne zapletati. Film so v Cannesu, kjer je doživel svetovno premiero, prikazali kot hrvaško (ko)produkcijo, za hrvaškega ga imajo tako Hrvati kot mednarodno občinstvo in kritiki. V resnici sodelovanje s hrvaškim avdiovizualnim centrom (HAVC) – milo rečeno – ni bilo uspešno, film pa je postal razvpit, še preden so ga sploh prikazali. Režiserka, ki o sporu zelo nerada govori, je izjavila, da bi s komentiranjem le dodatno škodila projektu: »Filma nisem posnela z namenom, da bi kogarkoli prizadela ali da bi posnela protihrvaški film. Vseeno moram povedati, da smo predstavnikom avdiovizualnega centra film prikazali v več stopnjah razvoja, torej so imeli priložnost, da bi izrazili svoje dvome. Če bi se jim zdelo, da bi lahko bil kakšen del kazniv, bi nam to lahko povedali, pa nam niso.«²

HAVC je zavrnil izplačilo 150.000 evrov, ki jih je švicarskim producentom filma dolgoval v okviru sistema denarnih subvencij, saj je film za produkcijo animiranih delov v zagrebškem animacijskem studiu porabil več kot milijon evrov in za to tudi zaposlil 30 lokalnih animatorjev in animatork. Po mnenju producenta Samirja iz švicarske hiše Dschoint Ventschr je bila takšna odločitev posledica nastopa konservativne vlade Andreja Plenkovića, šlo pa naj bi za vmešavanje v umetniško ustvarjanje, ki mu v evropski avdiovizualni krajini »ni para«³. HAVC je zavzel stališče, da so izplačilo zavrnil zaradi »naknadnega spreminjanja vsebine«, še v Cannesu pa so avtorici ponujali svetovanje svojega »zgodovinskega strokovnjaka«, ki naj bi ji »pomagal« pri projektu. Kot kaže, sicer na Hrvaškem politični pritisk in vmešavanje Ministrstva za kulturo v filmski sektor postajata čedalje bolj problematična. Poleg tega je pred slabim mesecem produkcijo filma *Chris the Swiss* začelo preiskovati celo hrvaško odvetništvo, pred dvema letoma pa je zaradi podpore raziskovalnemu dokumentarnemu filmu **15 Minutes - The Dvor Massacre** (Massakren i Dvor, 2015, Georg Larsen, Kasper Vedsmann) o vojnih zločinih hrvaške vojske – ki ga je prav tako koproduciral hrvaški Nukleus Film – zaradi političnega pritiska moral odstopiti tedanji direktor Hrvoje Hribar.

Pri razumevanju odkritij Christiana Würtenberga, o katerih pripoveduje *Chris the Swiss*, nam je lahko v pomoč, da film skozi osebno-družbeni prikaz zgodbe umrlega novinarja sledi tradiciji animiranega dokumentarca. Obstoj slednjega se je nekdan sam po sebi zdel protisloven – ker naj bi dokumentarni film »zvesto« prikazoval »resničnost« –, vendar se je v poznih devetdesetih in še posebej na začetku novega tisočletja s filmoma, kot sta bila **Valček z Baširjem** (Waltz with Bashir, 2008, Ari Folman) in **Perzepolis** (Persepolis, 2007, Marjane Satrapi, Vincent Paronnaud) uveljavil kot samosvoja filmska (pod)zvrst. Ti filmi se ravno zaradi animiranih vsebin od klasičnih dokumentarcev razlikujejo

po tem, da veliko bolj očitno izpostavijo osebni pogled na zgodbo, ki jo pripovedujejo; skoznjo lažje delujejo odkrito subjektivno, posmehljivo, prevratniško, prikazujejo sanje, spomine in se lotevajo tabuiziranih tematik.

Prav v filmu *Chris the Swiss* se pokaže tudi, kako zelo ta filmska podzvrst olajša ponovno obiskovanje preteklosti, saj lahko predstavi tisto, česar ni mogoče ali že takrat ni bilo mogoče posneti. Ne gre le za to, da ima neskončno prednost pred igranimi uprizoritvami zgodovinskih dogodkov, ki v dokumentarnih filmih skoraj vedno delujejo neznanško lažno. Animacija, ki lahko odkrito vključi domišljijo in nove ideje, povezane z dogajanjem, lahko fascinira že sama po sebi. V *Chris the Swiss* režiserka turobne grozote vojne na Balkanu denimo upodobi skozi nadrealistični simbolizem: nasilje in smrt, ki ju prinašajo vojaki, sta upodobljena kot srhljiv črni roj. Film Anje Kofmel dokaže, da lahko tudi dokumentarci, ki imajo znatno drugačno podobo od klasične, nezadržno vpletejo gledalke in gledalce v svojo zgodovinsko resničnost – prav skozi njeno odkrito subjektivno interpretacijo. **E**

¹ Anja Kofmel za Jutarnji List. Jurica Pavičič. »Anja Kofmel: 'FILM NISAM RADILA S NAMJEROM DA IKOG U HRVATSKOJ POVRIJEDIM'. Intervju s avtoricom filma 'Chris the Swiss' nakon prikazivanja u Cannesu.« *Jutarnji Kultura* [online], prvič objavljeno 15. maja 2018. Dostopno na: <https://www.jutarnji.hr/kultura/film-i-tv/film-nisam-radila-s-namjerom-da-ikog-u-hrvatskoj-povrijedim-intervju-s-avtoricom-filma-chris-the-swiss-nakon-prikazivanja-u-cannesu/7356336/>.

² Anja Kofmel za Jutarnji List. Jurica Pavičič. »Anja Kofmel: 'FILM NISAM RADILA S NAMJEROM DA IKOG U HRVATSKOJ POVRIJEDIM'. Intervju s avtoricom filma 'Chris the Swiss' nakon prikazivanja u Cannesu.« *Jutarnji Kultura* [online], prvič objavljeno 15. maja 2018. Dostopno na: <https://www.jutarnji.hr/kultura/film-i-tv/film-nisam-radila-s-namjerom-da-ikog-u-hrvatskoj-povrijedim-intervju-s-avtoricom-filma-chris-the-swiss-nakon-prikazivanja-u-cannesu/7356336/>.

³ Martin Blaney. »Swiss documentary in limbo following dispute with Croatian Audiovisual Centre.« *Screen Daily* [online], 9. avgust 2017. Dostopno na: <https://www.screendaily.com/news/swiss-documentary-in-limbo-following-dispute-with-croatian-audiovisual-centre/5120625.article>.

following-dispute-with-croatian-audiovisual-centre/5120625.article.

⁴ Animirani dokumentarni film lahko privzame postmoderne pristop, pri katerem njegova pripoved o družbi ali kulturi nima nobene zveze z dejanskostjo, vendar pa lahko vseeno sporoča resnice, ki so za to dejanskost še kako bistvene. Chris Landreth (**Ryan**, 2004) je denimo skozi edinstven slog digitalne animacije ob združevanju računalniškega fotorealizma z metaforičnimi poudarki, ki odražajo čustvena in duhovna stanja likov, izumil t. i. psihorealizem. Teme, ki jih avtorji in avtorice raziskujejo v okviru animiranega dokumentarnega filma, so pogosto mešanica družbeno-političnih okoliščin in zasebnega: poleg *Chris the Swiss* in *Valčka z Baširjem* to velja še posebej za *Perzepolis*, pa tudi za *Kamenje v mojih žepih* (*Rocks in My Pockets*, 2014, Signe Baumane). Lahko raziskujejo seksualnost, pravice žensk, nosečnost in rojstvo (spomnimo se na dela kanadske avtorice Marie-Josée Saint-Pierre, denimo filma *Prehodi* [*Passages*, 2008] in *Femelles* [2012], ki smo ju pred dvema letoma videli na Animateki) in tako dalje. Vsem je skupno, da konvencionalne upodobitve tematik, o katerih pripovedujejo, postavljajo pod vprašaj in jih sprevečajo.